

Ett samtal med Gertrud Lennander

Med anledning av detta temanummer har Gertrud Lennander intervjuats av redaktionssekreterare Carolina Tuula.

Jag börjar inledningsvis att fråga om din uppväxt. Var bodde du som liten?

Jag är född i Uppsala och bodde där under mina första 12 år. På något sätt betraktar jag därför Uppsala som min hemstad. Sedan bodde jag några år i Växjö, där jag också tog studenten. I den vevan flyttade familjen till Lund och det föll sig då naturligt att jag följde med och började på universitetet där. Tingstjänstgöringen gjorde jag i Uppsala och därefter flyttade jag till Stockholm där jag doktorerade. På det sättet fick jag en bild av alla de tre stora universiteterna och universitetsstäderna, alla med sin karakteristiska stil och särskilda atmosfär.

Vad hade du för mål och drömmar när du var liten? Visste du redan då att du skulle bli jurist?

Redan som liten hade jag en förkärlek för att det skulle vara rättvist och ordning och reda och jag minns att jag tyckte att polis var ett av de finaste yrkena som fanns. Jag började också tidigt att läsa detektivberättelser av olika slag, som inspirerade i våra lekar. Senare har jag fått höra att det nog var farmor som planterade idén att jag skulle bli jurist. Det yrkesvalet har sedan dess alltid tett sig helt naturligt och självklart för mig. Fast ingen i den närmare familjen var jurist, så någon familjetradition kan man inte tala om. Mamma hade en kusin som var häradshövding, dvs. lagman på en tingsrätt, (inom parentes var han den siste i Sverige som bar häradshövdingeuniform), men det var allt.

Du kanske redan tidigare har svarat på frågan, men vad det var som fick dig att ansöka till juristutbildningen?

Ja, bortsett från en kortare period under gymnasietiden, när jag tänkte att jag skulle läsa litteraturhistoria i stället, var det som sagt ett givet val att börja med juridikstudier. Redan från första dagen kände jag att det var rätt och jag trivdes väldigt bra. Att jag brukade använda NJA som kvällslektyr säger kanske en del.

Det som tilltalar mig med juridiken är sättet att tänka och arbeta och angripa problem. Att få analysera en besvärlig fråga eller ett besvärligt material och få ordning och reda på alla fakta och argument och sedan se hur allt detta leder fram till en lösning, det är en gudabenådad sysselsättning. Att få bringa reda i kaos, helt enkelt.

Vad hade du som juriststudent för målbild? Vad ville du arbeta med i framtiden? Fanns det redan då en betygshets?

När jag började mina juridikstudier i början av 1960-talet tyckte jag att universitetsvärlden verkade erbjuda en idealisk tillvaro. Så jag bestämde mig redan under den propedeutiska kursen, som introduktionskursen då hette, att försöka gå den banan. Under mina civilrättsstudier inrättades amanuensjästjerna och jag fick en av dem. Där blev jag "forskningsamanuens" åt Åke Lögdberg och fick hjälpa till i hans arbete med personlighetsrätt. Det gav mig en liten föräning om vad som kunde vänta, på samma sätt som arbetet med tillämparuppsatsen (examensarbetet) som handlade om förklaringsmissstag.

Någon betygshets fanns inte alls. Alla som tog examen fick tingsjäntjäntgöring. Skillnaden låg i var den skulle utföras, dvs. om det skulle bli i högst upp i Norrland eller om man kunde välja någon universitetstad.

Tycker du att man ska fullgöra notarietjäntgöring efter avslutad utbildning?

Ja, jag hade stor glädje av notarietjäntgöringen. Som student kom jag från en mycket teoretisk tillvaro, där viljeförklaringar och olika

teoretiska problem stod i förgrunden, ned till verkligheten. Vi notaries slogs av att det vi fick syssla med faktiskt inte var de lagar som vi hade mest aktuella från studierna. Det var ett nyttigt uppvaknande.

På den tiden fanns många mindre domstolar. Själv satt jag ting i Uppsala, Uppsala läns norra domsagas häradsrätt. Domstolen bestod av fem jurister, häradshövding, tingsfiskal och tre notaries. Tingsfiskalen blev sedermera min kollega i HD, Eddy Nilsson. Fördelen med en mindre domstol var att man fick delta i allt arbete på domstolen och se hela verksamheten. Invånarna i norra Uppland var ganska laglydiga och det övervägande antalet mål var trafikmål. Men det förekom också en stor bedrägerihärva och lite annat. Dessutom fanns en stor inskrivningsavdelning. En i personalen hade varje dag med sig sin hund som fick ligga under skrivbordet. Ibland hoppade den upp med ett voff och skrämde slag på någon besökare som satt och tittade i fastighetsböckerna.

Häradshövdingen, Sven O Svensson, var väldigt bra. Jag fick genast lära mig att skriva domsförslag, vilket jag senare haft stor nytta av. Det var en utmärkt skola.

Under tingstjänstgöringen fick man ju också avlägga domared, så jag slapp det när jag långt därefter kom till HD. En och annan kollega i HD har fått avlägga eden vid tillträdet, vilket måste ha känts lite udda. Domareden är naturligtvis grundläggande och det gäller att memorera ordalydelsen, t.ex. vad gäller skyldigheten att ”varken förr, än domen avsäges, eller senare uppenbara dem, som till rätta gå, eller andra de rådslag rätten inom stängda dörrar håller”. Jag tycker med förlov sagt att det verkar finnas en och annan som inte följer detta.

Vad gör rollen som jurist med personen bakom utbildningen och yrket?

En intressant fråga. För det första tror jag att det är vissa personligheter som blir jurister. Vill man veta mer om detta får man gå till psykoanalytikerna. För det andra tycker jag att det är tydligt att yrket formar människan. Jag kan ta bara ett enkelt exempel som gäller ett förhållningssätt i vardagen. Juristyrket går ju i mycket ut på att se

och identifiera problem och sedan lösa dem. Detta angreppssätt kan följa med i privatlivet. När en fråga uppstår, även av ganska vardagligt slag t.ex. vart semesterresan ska gå, ligger det nära till hands att juristpersonligheten börjar med att överväga vilka problem som kan uppstå och hur man ska möta dem. Omgivningen suckar och tycker att man ser faror överallt. Det hjälper inte att påpeka att man som grundinställning är optimist av naturen.

Hur var din tid som doktorand och hur valde du ditt avhandlingsämne?
Doktorandtiden var en lycklig tid när det gick att fördjupa sig helt i det som intresserade mest. Men samtidigt var det en hård tid. Man visste ju inte vad det skulle bli av det hela. Det enda man visste var att det måste bli något. Det svåra för mig var att komma igång, sedan rullade det på. Somliga har svårt att komma igång, andra har svårt att sluta. Jag tillhör alltså den första gruppen. När det gäller att avsluta arbetet kunde jag säga som Jan Hellner: Avhandlingen är färdig när man är "kräkfärdig".

Ämnesvalet var nog det svåraste, jag kände mig väldigt oerfaren. Min handledare, Lennart Vahlén, föreslog ämnet Borgen. När jag börjat med det blev jag uppringsd av Svante Bergström, professor i Uppsala, som framhöll att detta var hans ämne. Så jag släppte det. (Senare gav vi ut en gemensam lärobok, Särskilda avtalstyper II, numera Kredit och säkerhet, så det är inga "hard feelings" där.) Jan Hellner sade vid ett senare tillfälle att han, när han skulle börja doktorera, fick just ämnet Borgen av sin dåvarande handledare Vilhelm Lundstedt. Lundstedt sade att det var ett ämne man inte kunde misslyckas med. Men Hellner valde som bekant till slut ett annat ämne, dvs. obehörig vinst. Av just Jan Hellner fick jag sedan det ämne som jag skrev om. Visserligen verkade han mer intresserad av pantsäkerhet i samband med obligationslån, men jag vinklade över det till panthavares skyldigheter i allmänhet. Förutom av dessa två nämnda hade jag också stöd av den respektingivande Knut Rodhe som samtidigt var så snäll, vänlig och hjälpsam.

Har du några tips till dagens doktorander? Hur ska man väcka intresse för forskarstudier?

Det är naturligtvis ett svårt och kvalificerat arbete att skriva en doktorsavhandling, men det är samtidigt bland det roligaste man kan göra. I dag är också verksamheten betydligt mer strukturerad, med regelrätt undervisning osv. På min tid var arbetet i princip helt fritt, man fick själv gå på doktorandseminarier och försöka tillägna sig olika tips osv. Därför är det kanske något lättare i dag.

Jag tror i alla fall att man måste ha en speciell glöd för att kunna slutföra ett doktorandarbete. Därför kan det vara svårt att övertala någon att ägna sig åt detta. Beslutet måste komma inifrån. Men lärarna kan genom diskussioner och exempel visa hur mycket spännande frågor det finns. T.ex. inom insolvensrätten som ju dessutom är väldigt samhällsanknuten och samhällsaktuell. Konkurs behöver inte bara vara förstörelse. Examensarbetet kan vara en utmärkt inkörsport och test här.

Nu är ju alla olika. För några kanske arbetet bara ter sig lätt och lustfyllt. Andra kan få skrivkramp. Skulle det hända är mitt råd att helt enkelt släppa alla pretentioner. Det enda viktiga, får man säga sig, är att det blir en produkt överhuvudtaget. Med en sådan inställning kan krampen lossna och sedan kan ju resultatet bli bra i alla fall.

Har du arbetat med något annat som varit intressant och givande?

Ja, det skulle väl vara när jag i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet deltog i Insolvensutredningens arbete med att utforma förslag till lagar om skuldsanering och företagsrekonstruktion. Alla som var med visade sig vara ovanligt trevliga personer och vi blev en sammansvetsad grupp. Arbetet var mycket spännande; någon skuldsanering i den form som föreslogs fanns t.ex. inte alls tidigare. Min uppgift i det hela var bl.a. att bidra med de utländska förebilderna.

Jag har förstått att återvinning har varit ett stort intresse hos dig, hur kommer det sig att du började med återvinningsbestämmelserna?

Att jag valde det ämnet har en enkel förklaring. Under något av de sista åren på 1970-talet anordnades en föreläsningsserie i krediträtt på Stockholms universitet. Jan Kleineman föreslog då att jag skulle kunna ta ämnet "Återvinning i konkurs", vilket jag tyckte lät bra. Efter den föreläsningen tyckte jag att ämnet var så intressant att det var läge att utforska det vidare. Och så blev det. Jan Kleineman var amanuens i civilrätt på den tiden och han var mycket behjälplig med en rad olika saker. Numera är han som bekant föreståndare för Stockholm Centre for Commercial Law (SCCL) där jag också håller till, när det inte är Corona-tider.

Ämnesvalet gjorde att jag kom i kontakt med Gösta Walin, som ju var den som ansvarade för det arbete som låg till grund för lagreglerna. När min bok kom lusläste han den uppenbarligen och hade ett antal synpunkter. Några tyckte nog att han var väl kritisk, men då förstod de inte att det var en stor ära att överhuvudtaget bli uppmärksammas av Walin. Jag såg det på det sättet.

Hur var din tid som yrkesverksam kvinna på universitetet? Behandlades kvinnor och män lika?

När jag började med juridiken var det inte så vanligt med kvinnliga jurister. Jag har alltid varit nummer fem eller sex som kvinna i professionen. Jag var den femte kvinnan som började i HD och den sjätte som disputerade i juridik, om jag räknat rätt. Efter det har utvecklingen som bekant gått fort och det är ju väldigt glädjande!

På universitetet stötte jag naturligtvis på de problem som väl de flesta drabbades av, t.ex. svårigheten att göra sig hörd. Vanan att inte bli lyssnad på kan återspegla sig i sättet att uppträda. Man fick ju också stå ut med repliker av typen: "Du skulle nog ha haft större auktoritet om du hade sett annorlunda ut." Men något hinder i karriären av sådana diskrimineringskäl tycker jag faktiskt inte att jag råkade ut för.

Avtackning från HD 2010. Foto: Henry Lidholm.

Hur var din tid som justitieråd i Högsta domstolen?

I HD arbetade jag i 18 år, varav de tre sista åren som ordförande på avdelning två i domstolen. Det fanns inte så många kvinnliga ledamöter när jag började, bara två, Inger Nyström och Inga-Britt Törnell (tidigare JämO), medan de manliga ledamöterna var 19 stycken.

Tiden på HD var oerhört rolig och spännande men också ansvarsfull. När jag kom dit var jag rejält domstolsovan och hade ju bara en 25 år gammal tingsjämnstgöring i botten, så det var mycket att lära allt ifrån minsta formalia till större frågor. Men alla var väldigt hjälpsamma. Atmosfären var lugn, vänlig, artig och högtidlig. Det var en fröjd att gå till arbetet varje dag.

Något som jag verkligen uppskattade var den arbetsgemenskap som uppstod vid överläggningarna till dom i femmansmål (eller i frågor om prövningstillstånd i tremans mål). Varje gång jag gick till en överläggning tyckte jag att det skulle bli spännande att höra vad de andra kommit fram till vid sina funderingar över målet. Alla var skickliga, pålästa och intresserade, var och en med sin speciella erfarenhet, och alla arbetade mot ett gemensamt mål – en bra rättsutveckling.

När jag lämnade universitetet så tänkte jag att jag skulle sakna ungdomarna, studenter och doktorander, de som håller en ung. Staffan Vängby, som är en klok person, gav mig då rådet att se på revisionssekreterarna (justitiesekreterarna) som doktorander. Den gruppen ansvarar ju för att förbereda målen och har en mycket viktig roll. Det rådet tycker jag fungerade bra.

Med åren kom nya ledamöter och de gamla honnörsorden byttes ut mot en ledigare stil.

Domskrivningsstilen har ju också förändrats under senare år. Tidigare kunde man, i bästa fall, se en dom som en perfekt miniatyr, medan den nu mer liknar en vetenskaplig uppsats. En av de konsekvenser som detta fört med sig är att det, som jag ser det, innebär en förändrad rollfördelning i förhållande till rättsvetenskapen. Förr var det rättsvetenskapens roll att uttolka och förklara domarna och bygga vidare på de rättssatser som uttalades där. Nu har den rollen till stor del övertagits av HD själv. Förvånande nog verkar universitetsfolket inte ha knorrat något särskilt över detta.

Är det några rättsfall från tiden i Högsta domstolen som du tycker är särskilt intressanta?

Det mest givande var ju att vara referent i ett mål, så alla de rättsfallen har jag naturligtvis en särskild känsla för. Annars måste jag säga att jag nog varit ordförande i fler mål än jag varit referent i.

Av ordförandemålen kan jag nämna NJA 2004 s. 176, där likgiltighetsuppsåtet analyseras och utvecklas i ett mål om HIV-smitta, och NJA 2008 s. 1208, där flera frågor angående återvinning av betalning sammanfattas. I målet hade det skett betalning till flera olika borgenärer. Ett intressant referentmål var NJA 2006 s. 683 angående diskriminering vid antagning till universitetsstudier i juridik. Ett annat var NJA 2002 s. 142 där dold samäganderätt i en relation mellan två juridiska personer inte godtogs. Dessutom finns det förstås ett antal intressanta konkursrättsliga mål, t.ex. NJA 2001 s. 474 angående tillämpningen av återvinningsbestämmelsen i 4 kap. 18 § konkurslagen avseende ett penningbelopp som satts in på ett checkräkningskonto i en bank.

Hur ser du på domstolsväsendets framtid när det gäller rekryteringar av framtida domare? Idag är det för få domare, har du något förslag till hur det kan förbättras?

Rekryteringssvårigheterna kan nog delvis kopplas ihop med den stora arbetsbördan, tidshetsen, räknandet av ”pinnar”, dvs. avgjorda mål. Det är väl inte precis massavverkning som lockar den unge juristen i början av juristbanan. Domaryrket kan också riskera att bli utsatt i dagens samhälle. På min tid kom ett och annat anonymt brev men nu finns nätet, med sociala medier, öppet för angrepp. Bättre arbetsvillkor är sannolikt en faktor av betydelse.

Vad gör du nu för tiden? Ägnar du dig fortfarande åt juridik eller har du någon särskild hobby eller annat som du fyller din tid med?

Jag följer naturligtvis med vad som händer på juristfronten, t.ex. med hjälp av Juno. Nyligen har jag skickat iväg en ny upplaga av Kredit och säkerhet till tryckning, avslutat en uppsats och uppdaterat en lagkommentar i Karnov. Jag har också en del trevliga uppdrag. Min man och jag är naturälskare och vistas mycket i naturen. Nu under Corona-tiden går vi långa promenader varje dag. Sedan har jag ett hus fyllt av böcker, inte bara juridik, utan av alla slag, givetvis skönlitteratur och lyrik, men också nutidshistoria (ett av min mans stora intressen), psykologi, schackböcker m.m. Min stora önskan just nu är att få läsa allt detta. Musiken är viktig, jag lyssnar gärna på opera, jazz och mycket annat.

Vad tycker du om Insolvensrättslig tidskrift?

Jag tycker att InraTi är ett fantastiskt initiativ. Den fyller verkligen en funktion. Det är lagom långa artiklar om aktuella ämnen. Innehållet underlättar för läsaren att följa med utvecklingen på området.

Stort tack Gertrud för att du tog dig tid att besvara mina frågor.

Carolina Tuula